

Vad är egentligen Cultural Awareness?

Från Specialförband till Hearts & Minds hos gemene soldat

av David Bergman

Under 1962 sändes A-skvadronen från det brittiska specialförbandet Special Air Service till Borneo. Dess uppgift var att motverka de indonesiska sabotageförsöken mot *Malaysias strävan att föra samman Singapore och Borneo-staterna Sabah, Sarawa och Brunei till en enad federation. En idé som stöddes fullt av Storbritannien.* Ganska snabbt förvärrades situationen då välutbildade indonesiska sabotagegrupper började genomföra räder över gränsen från Kalimantan-regionen. En SAS-skvadron om 70 soldater hade till uppgift att övervaka och försvara en gränslinje bestående av 1 120 kilometer av tät djungel. En till synes omöjlig uppgift som kom att lösas med charm och list istället för ren vapenmakt.

SAS i likhet med andra specialförband är utbildad för att uppträda enskilt eller i mycket små grupper.¹ De opererade inledningsvis i 21 patruller av vardera två eller tre soldater och stannade i djungeln över en

längre tid och kunde på detta sätt få tidig förvarning om infiltrerande indonesiska styrkor. Förutom att patrullera gränsen tog SAS dessutom sig an en mycket viktig och avgörande uppgift, att vinna lokalbefolkningens själ och hjärta – Hearts & Minds. Genom att bo nära den lokala befolkningen i djungeln kunde SAS-soldaterna både få en god insikt i lokala seder, språk och livsstil samt vinna deras förtroende. Genom att ge dem medicin och begränsad vård kunde de få en värdefull underrättelsekälla hos de människor som rörde sig fritt över gränserna för handel och kunde ge SAS-soldaterna avgörande information om indonesiska truppörelser.

SAS rekryterade även spanare ur lokalbefolkningen med uppgift att patrullera längs gränsen, en roll huvudsakligen inriktad mot informationsinhämtning eftersom deras kunskaper i konventionell krigföring var begränsade. Allt eftersom konflikten eskalerade utbildades dock mindre enheter

1 Connor, Ken: *Elitstyrka SAS; Från ökenkrigare till ghost force*, Kapitel 5, Historiska Media, Lund 2001

som tillsammans med SAS kunde genomföra förebyggande räder in på fientligt territorium. Dessa hade god kunskap om var de bästa platserna för eldöverfall och helikopterluftlandsättningar fanns och kunde med relativ lätthet förutse var de indonesiska patrullerna skulle försöka ta sig över gränsen.

Även om Storbritannien aldrig vann någon avgörande seger i militär mening så övertygade dess insats det indonesiska militära ledarskapet om Storbritanniens vilja att stödja Malaysia. De indonesiska militära ledarna förlorade sitt förtroende för den politiska ledningen i landet och president Sukarno avsattes i en kupp 1966. Fem månader senare slöts fred mellan Indonesien och Malaysia.

När ett förband är beroende av lokalbefolkningen för att lösa sina uppgifter är god kommunikation med befolkningen och förståelse för deras seder och bruk en självklarhet. Detta är något som länge legat till grund för utbildning av specialförband.² Michael Smith beskriver den kulturella förståelsens bidragande roll till framgång i ett antal lågintensiva konflikter.³ Också James Rennie⁴ menar att även om underättelseoperatörer aldrig kan röra sig med

samma lokalkännedom och självklarhet som den bofasta befolkningen så kan de med relativt kort utbildning och framförallt praktisk erfarenhet av området röra sig relativt fritt och obemärkt i ett land.

De insatser som Försvarsmakten idag genomför innehåller dagligen situationer där förmågan att genom samtal påverka människor kan avgöra förbandets framgång. Vi kan kalla det samverkan, förhandling, psyops, CIMIC eller vad vi vill. Det som är gemensamt är den ökade interaktionen med människor som rör sig inom ett insatsområde, oavsett om de tillhör militära enheter, lokalbefolkningen eller någon av de flertaliga icke-statliga organisationer som arbetar i konflikthärdar. På ett splitttrat stridsfält och i lågintensiva konflikter med en oklar gränsdragning mellan öppna strider och relativt lugn, ökar inslaget av olika intressegrupper som rör sig i området. Det undgår nog ingen att de organisationer, grupper och individer som vi kommer i kontakt med har en annan historisk bakgrund och andra förutsättningar och prioriteringar i sina liv. Det innebär att de har en kulturell bakgrund som skiljer sig från vår och som en följd av detta sannolikt andra attityder, värderingar och beteenden.

2 DoD News Special Briefing on Special Operations Forces Capabilities, US Department of Defence, Office of the Assistant Secretary of Defense for Special Operations and Low-Intensity Conflict, 12 december 2001

3 Smith, Michael: *The Killer Elite: The Inside Story of America's Most Secret Special Operations Team*, Orion Publishing, London 2006

4 Rennie, James: *The Operators, On the Streets with Britain's Most Secret Service*, Pen & Sword Military Classics Barnsley 2004

Det faktum att våra förbands och enskilda soldaters möjligheter att uppnå sina mål i allt större utsträckning är beroende av förmågan att hantera mångkulturella möten, understryker vikten av vad som ofta benämns *cultural awareness*. Tydliga erfarenheter trycker på vikten av en ”djup förståelse för en målgrupps kulturer och subkulturer”⁵ och vi kan anta att hänsyn till kulturella faktorer i dessa situationer med all sannolikhet ökar den militära framgången.

Den eftertänksamme eller observante inser direkt att den nuvarande frånvaron av en bra svensk översättning eller en dålig anglicism tyder på att detta begrepp inte är tillräckligt definierat. Ofta kommer hanteringen av *cultural awareness* tydligast till uttryck i form av färggranna, inplastade minneskort med ”do’s and dont’s”, eller listor på tabubelagda områden som absolut inte bör diskuteras. Men *cultural awareness* är så mycket mer, det är förmågan att genom att läsa av och förstå den kulturella kontext som vi möter och med en tydlig målorientering sätta in denna förståelse i handlingsmönster som bidrar till att vi kan uppnå våra militära mål.

Men vad menar vi egentligen med förståelse för målgruppens kultur?

Ett begrepp med många betydelser

Cultural awareness repeteras idag ofta

som ett mantra i samband med militära operationer utomlands. Under ett samtal nyligen nämnde jag för en internationell kollega den svenska Försvarsmaktens tyngdpunkt för kulturell förståelse och riktlinjerna att i samtal med lokalbefolkningen i ett insatsområde aldrig beröra politiska, sexuella eller religiösa samtalsämnen. Kollegan tittade först oförstående på mig och frågade till slut: ”Vad finns det då kvar att prata om?”

Det finns ibland näst intill en rädsla att beröra frågor där man kan komma att upptäcka skillnader eller upptäcka attityder och beteenden hos målgruppen som man inte fullt förstår. Peter Smith menar att ”Generella funktioner är mer troliga att visa sig kulturellt universella medan specifika funktioner är mer troliga att vara kulturellt specifika”.⁶ Med det menar han att vi i grunden har samma kognitiva processer och samma förmåga till rationellt tänkande, men att människan som varelse har en invand tendens att fokusera på de små saker som skiljer oss åt istället för de stora likheter som för oss samman.

En vanlig ståndpunkt brukar vara att ”när vi har att göra med människor i andra kulturer så ändras spelreglerna”. Detta synsätt antyder implicit att de människor vi möter i andra kulturer processar stimuli på ett annat sätt, att deras tankar och känslor skiljer sig från våra, och att det är på grund

5 Lamb, Christopher: *Review of Psychological Operations Lessons Learned from Recent Operational Experience*, National Defense University Press, Washington, DC2005.

6 Smith, Peter B: *Cross-Cultural Studies of Social Influence. I The Handbook of Culture and Psychology*, Oxford University Press 2001

av detta som vi ibland misslyckas i våra försök till samförstånd. ”Människor från andra kulturer skiljer sig i kognition”,⁷ skriver Helen Klein och menar att vi inte direkt kan generalisera vetenskapliga fynd från vår västerländska forskning och tro att de ska hjälpa oss i multinationella miljöer. Detta betyder inte att människor från andra kulturer har en helt annorlunda kognitiv hårdvara än vad vi har, eller att de är en annan form av biologiska varelser. Att det finns skillnader är uppenbart, men skillnaderna ligger med stor sannolikhet i de bakomliggande värderingar och erfarenheter som är en del av våra kognitiva processer och medvetna beslutsfattande.

Enkelhetsprincipen Occams rakkniv, hypotesen att en enklare förklaring är att föredra framför en mera komplicerad, är tillämpbar också på det kulturella problemet. Vi behöver inte söka komplicerade förklaringar för kulturella skillnader när olika historiska erfarenheter är tillräckliga. Det är enklare att förklara kulturella skillnader som en följd av olika erfarenheter istället för att vi har olika kognitiva hårdvaror.

James A Karcanes⁸ menar att vi måste gå bortom cultural awareness och inrikta all militär planering från ett kulturellt perspektiv, det han benämner Culture-centric

warfare, om vi ska nå militär framgång. Cultural awareness framhävs ibland med sån tyngd att fenomenet ensamt anses tillräckligt för framgång hos en viss kulturell målgrupp. Antyder vi då att en samverkans-officers utbildning och förmåga att föra ett givande samtal är underordnat hans eller hennes förståelse för motpartens kultur? I förlängningen borde då lokalanställda från kulturen ifråga vara idealiska att bedriva samtal, förhandlingar, psykologiska operationer eller informationskampanjer mot målgrupperna i området. Förmodligen är så inte fallet.

En överfokusering på kulturella faktorer gör att vi lätt ser skillnaderna som större och mer oöverkomliga än de i själva verket är.⁹ Människor i andra kulturer är inte en annorlunda form av biologiska varelser, vars beteendemönster är så abstrakta att vi aldrig kommer att kunna förstå dem. Hälsa på rätt sätt, titta inte på kvinnor och visa inte fotsulorna mot någon så kommer allt att bli bra. Det är inte riktigt så enkelt, att undvika eller begränsa vår kommunikation med andra kan inte vara lösningen.

Kultur blir lätt en syndbock och den naturliga undanflykten när vi inte förstår en målgrupps till synes orationella beteenden. Vad vi inte förstår får oss att fokusera på de små skillnaderna istället för de stora

7 Klein, Helen: Chapter 9, ”Cognition in Natural Settings: The Cultural Lens model”. I Kaplan, M (red): *Cultural Ergonomics*, Elsevier Science Ltd 2004.

8 Karcanes, James, A: *Cultural Competence and the Operational Commander Moving Beyond Cultural Awareness into Culture Centric Warfare*, Naval War College, Newport 2007.

9 Rhoads, Kelton: ”The Culture Variable in the Influence Equation” i Taylor, Philip, M & Snow, Nancy: *Routledge handbook of Public Diplomacy*, Routledge 2008

likheterna mellan oss och målgruppen. Vårt synfält fördunklas av vår förväntan av substantiella kulturella skillnader menar Livia Markóczy.¹⁰ Gränsen mellan att vara känslig och okänslig för kulturella skillnader är lika tunn som gränsen mellan att vara känslig och överkänslig för dem.

Vad är egentligen kultur?

Kultur går inte att enkelt definiera, huvudsakligen på grund av att ordet används i en stor mängd sammanhang. Vi använder det som begrepp inom allt fler områden för allt fler mänskliga egenskaper och aktiviteter. Nya potentialer läggs hela tiden till begreppet medan få, eller inga alls dras ifrån.¹¹

Definitionen i den bemärkelse som används i militära sammanhang ligger närmast den antropologiska meningen. Där ses kultur som ett sammanfattande begrepp för vårt sätt att leva – inlärd attityd, värderingar, övertygelser och beteendemönster som är karaktäristiska för en specifik social grupp, organisation eller samhälle. Begreppet är i detta perspektiv ett avgränsningsbegrepp, det kan användas för att åtskilja olika grupperingar som har mer eller mindre distinkta särdrag.

Kultur är i sig inte synonymt med nationalitet, språk eller geografiska områden, men blir i vetenskaplig forskning ofta associerad med dessa eftersom det är enklare att kvantifiera som oberoende variabel. Det

finns en brist på forskning som använder kultur, snarare än geografi eller nationalitet, som oberoende variabel. Detta främst på grund av att kultur är en svår term att definiera. Hur stor eller liten ska en kultur vara och när vi har definierat den är det då säkert att den inte kan brytas ner i ytterligare unika, homogena subkulturer? Hur långt ner ska nedbrytningen av kulturer ske och hur användbar är egentligen kultur som vetenskapligt begrepp om det inte är enkelt definierbart?

Vi kan se oss som svenskar med de tydligt kulturella drag som definierar oss inom denna ram. Men inom denna ram finns utrymme för oändligt många fler subkulturer, till exempel för vissa geografiska områden eller specifika intressegrupper. Ska samekulturen räknas som en del av den svenska kulturen och är forskning på dess individer generaliserbar på den skånska kulturen? Redan här blir subkategoriseringen krånglig. I detta sammanhang är det också viktigt att hålla i minnet att en individ, eller grupp av individer, kan kategoriseras under flera olika kulturer beroende på situation. En medlem av hip hop-kulturen är självfallet en del av den svenska kulturen likväl som Stockholms-kulturen, men han kan även vara en del av en supportergrupp för ett fotbollslag och studentkulturen på ett universitet.

Även om en studie genomförd på en

10 Markóczy, Livia: "Are cultural differences overrated?" *Financial Times*, 26 Juli, 1996

11 Öhlander, Magnus: *Bruket av kultur, hur kultur används och görs socialt verksamt*. Studentlitteratur, Lund 2005.

specifik kultur visar ett signifikant resultat av någon sort så är det svårt att generalisera dessa resultat mot en annan kulturell grupp. Den främsta anledningen till detta är att grupperna i den definition vi diskuterat inte är jämförbara med varandra, då kulturella skillnader oftast avser väldigt specifika attityder eller beteenden. Vetenskaplig forskning som genomförs i miljöer som är närmare vår egen än den målgrupp som vi vill generalisera mot är inte direkt överförbar på målgrupper i andra miljöer. En viktig fråga är även om vi försöker generalisera beteenden *på individer eller kulturen i sin helhet?* Möten sker alltid med individer, inte kulturer i sin helhet. Oavsett om den person jag möter har andra erfarenheter eller värderingar runt specifika frågor så kan jag aldrig reducera en individ till en uppsättning kulturella normer.

Sammanfattat kan man säga att begreppet cultural awareness bygger på en rad olika faktorer. En är att begreppet kultur måste operationaliseras, vi sätter upp kriterier för hur det ska användas i militära operationer. En annan är att den kognitiva hårdvaran är densamma för olika kulturella grupper, men att ”mjukvaran” skiljer sig åt beroende av de erfarenheter, inlärdä övertygelser, attityder och värderingar som finns inom den avgränsade kulturen och att denna kan skilja sig åt inom subkulturer. En tredje är att begreppet för att kunna tillämpas måste ses beroende utifrån en given situation eller en specifik social grupp.

Vad skiljer mig från min afghanske motsvarighet?

Vad skiljer då egentligen mig och byålden som jag möter i Afghanistan? Vi har redan fastställt att vi är lika som människor, vi delar en gemensam genetisk kod, en mental hårdvara som styr vårt tänkande. Vi har kommit till världen på samma sätt och har förmodligen båda familjer som vi bryr oss om. Applikationsskillnaderna blir uppenbara både i hur vi kommit att definiera oss själva och förhållit oss till samhället runt omkring oss, och den för stunden givna situationen och förutsättningarna i denna.

Våra uppväxter skiljer sig förmodligen vida åt i hänseende till våld, krig och svält, tryggheten och möjligheterna till utbildning. Alla dessa är viktiga faktorer som i hög grad formar hur vi förhåller oss till samhället omkring oss. Vi har olika relationer till våra familjer och vänner, vi har med största sannolikhet skilda syner på mäns och kvinnors roller i samhället. Våra historiska erfarenheter gör till exempel att när vi tillsammans tittar på en get så ser jag inget mer än ett djur, medan min afghanske motsvarighet ser en vital och oumbärlig del för den vardagliga överlevnaden. Sammantaget så bidrar detta till att vi skiljer oss i vårt sätt att se på oss själva, de människor vi har omkring oss och den värld vi lever i.

En av de största specifika funktionerna

är religionen. Kopplingen mellan religion och kultur är given och vissa går så långt att de menar att det omöjliga kan finnas kultur utan religion.¹² Även om det står klart att de två är starkt ömsesidigt beroende så beror det självklart på hur vi, som tidigare diskuterats, definierar kultur, men även hur vi definierar religion. Kultur vilar på delade normer, värderingar och ett gemensamt syfte mot en gemensam sak. Religion som begrepp skiljer sig dock i och med att det huvudsakligen baserar sig på tro istället för kunskap och erfarenhet. Religionen i den funktion vi är vana att se den fyller en bredare funktion och syftar till att besvara våra mer grundläggande frågor om skapelse och existens.

Alla dessa skillnader till trots så ser vi fortfarande världen genom likadana ögon. Vår kärlek och omtanke för våra familjer och strävan efter fred och trygghet kommer alltid att vara starkare och mer betydelsefulla faktorer än någon av de distinkta kulturella skillnaderna. I grunden kommer vi alltid att vara mer lika än vi är olika. Förmodligen kan grundläggande kunskaper i psykologi hjälpa oss långt i att förstå mänskligt beteende.

Kultur bör ses som en moderator av psykologiska effekter

Vad jag läste var bra men oftast inte användbart. Vad jag verkligen behövde för

att förbereda mig för jobbet jag gjorde var att se de två första säsongerna av Sopranos, det lär dig mer om hur saker fungerar där borta än kultur-grejerna.

Citatet kommer från en amerikansk Psyops-officer¹³ som berättar om sina kulturella förberedelser inför en insats. Han menar att han hade haft större användning av kunskap i gruppdynamik, makt, förhandlingsteknik, tvångs- och härskartekniker. Även om studierna av tv-serier med maffiafamiljer förmodligen inte är lösningen så föder officerens upplevelser en relevant fråga: kommer en ökad investering av utbildning i förståelsen för kulturella faktorer att ge en proportionerlig höjning av den faktiska framgången i ett operationsområde?

Kultur kommer förmodligen alltid att vara en demografisk faktor att ta i beaktande när vi kommunicerar med människor i ett insatsområde. Dock så är den endast en och inte på något sätt den enda avgörande faktorn. Kultur kan bäst betraktas som en moderator av psykologiska effekter istället för en variabel som fundamentalt ändrar den mänskliga psykologin.¹⁴ De beprövade och fastställda teorierna om mänskligt beteende kan inte anses vara ogiltiga för en specifik kulturell grupp, snarare bör de möjligen finjusteras i syfte att passa in i en ny språklig och kommunikativ miljö. Människan är människa, oberoende av

12 Courter, I; Fiegle, R & Shofner, B: "Religious Factors Analysis", *Special Warfare*, Volume 20, Issue 1, 2007

13 Op cit fotnot 8

14 Ibid

variationen i förutsättningarna, men just genom dessa variationer måste det mänskliga beteendet studeras och påverkas med hjälp av olika filter, där kultur är ett.

Det finns en annan synvinkel på diskussionen om kulturell medvetenhet som sällan berörs. Bör inte en medvetenhet även innefatta hur vi själva kommer att uppfattas av de människor vi möter i ett insatsområde? Vi svenskar har ibland förmågan att se oss själva som själva norm-punkten för vad som är normalt.¹⁵ Att se den egna kulturen som normerande benämns för etnocentrism, ett begrepp som första gången nämndes av den amerikanske sociologiprofessorn William Graham Sumner. Man betraktar världen utifrån sin egen kulturella plats, vilket ofta är ett resultat av bristande kunskap och information.

Även om vi reagerar stort på andra personers för oss avvikande beteenden så har vi oftast inte en insikt i att samma personer kan finna vårt beteende som än mer underligt och svårförstått. I vilken grad detta sker är självfallet subjektivt. Det som är gemensamt är att medvetenhet för en annan kultur även måste involvera en insikt i hur vår egen kultur kommer att uppfattas av dem vi kommer i kontakt med. Kommer verkligen utväxta skägg, mössor och sjalar från området att ge oss en större trovärdighet i ett möte med målgruppen?

För att tydliggöra kan vi dra ett exempel till sin spets med en omvänd situation än

den vi hittills diskuterat, att en afghansk krigsherre kommer med en delegation till Sverige för att förhandla. När han kommer in i mötesrummet har han hedrat den starka svenska landsbygdsrörelsen och bär en färgglad folkdräkt från Medelpad. Av respekt för att skägg inte är ett lika stort manlighetsattribut för oss har han nyligen renrakat sig. Han inleder samtalet med att uttrycka sin beundran för vikingarna, sin förkärlek för Ikea-möbler och Volvo och frågar om vi inte kan "fika" en knäckebrödsmacka med "lagom" mycket Kalles Kaviar på. Därpå framför han sitt ärende. Skulle vi tolka det som ett oerhört ödmjukt och kulturellt medvetet agerande som ger honom större trovärdighet eller skulle vi mest finna det skrattretande eller kanske till och med misstänksamt? Förmodligen det senare.

Kulturella skillnader ska och måste få existera, det är inte en anledning för oss att radikalt ändra ett agerande, odla skägg eller ta på oss lokala kläder för att visa vår djupa kulturella respekt för de vi möter. Huvudsaken är att vi är medvetna om vilket intryck vi gör på andra och att vi med vetgirighet och ödmjukhet tar till oss av den andra partens kulturella normer.

Vetgirighet med ödmjukhet

Utbildning i cultural awareness är utan tvekan bra men alltid underordnat praktiska erfarenheter när man väl kommer

15 Moon, Colin: "Are Swedes really that normal?"(2007) http://www.talarforum.se/article/colin_moon/158/are_swedes_really_that_normal-colin_moon.pdf 2008-10-16.

till ett område. Vi kan endast läsa oss till kunskaper, färdigheter får vi när vi omsätter kunskaperna i faktiska situationer. Förståelse för en annan folkgrupps seder och bruk kräver även att man fysiskt befinner sig i området och på ett vetgirigt men ödmjukt sätt tar till sig av lärdomarna och även tillåter sig att göra ”fel”, om man kan använda ett sånt begrepp i sammanhanget. Den SAS-skvadron som avgjorde konflikten i Borneo hade med stor sannolikhet inte läst några avgörande texter om kulturens betydelse i konflikter. Deras framgång låg snarare i att de bodde och levde nära de personer de ville kommunicera med och på detta sätt byggde upp en förståelse och kommunikativ tillit. Det var deras praktiska erfarenheter och inte teoretiska

studier av den aktuella kulturen som skapade framgången.

Specifika kulturella skillnader må skilja oss åt men de beprövade och fastställda psykologiska reglerna för mänskliga beteenden är desamma. Därför att människor är människor, vi använder olika programmerade mjukvaror men vi har samma psykologiska hårdvara. Förmågan att kunna läsa av en kulturell kontext och färdigheten att kunna omsätta denna förståelse i handlingsmönster kommer med stor sannolikhet leda till ökad framgång i lösandet av militära uppgifter.

Författaren är löjtnant och har en Fil mag i psykologi. Han tillhör ledningsregementet (LedR) i Enköping